

Отримано 02.05.2025р
Голова редакції спеціалізо-
ваної ради ДФ 26.133.086
доктор педагогічних наук,
професор Олександр О. М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.086
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства та
музичної освіти Факультету музичного
мистецтва і хореографії
Ользі Олександрівні

Відгук офіційного опонента
Берегової Олени Миколаївни
на дисертаційне дослідження Бондаренко Анни Юріївни «Образ
Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х – 1980-х
років», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація Анни Юріївни Бондаренко «Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-1980-х років» є свідченням актуалізації уваги суспільства до першоджерел духовності українського народу, науковим обґрунтуванням його історичної місії. Київська Русь та правитори української державності завжди були і залишаються тими сталими аксіологічними орієнтирами, які згуртовували і об'єднували українське суспільство, навіть у часи бездержавності і лихоліть. Сьогодні, в час, коли Україна у кривавому двобої з російським агресором відстоює свою незалежність, територіальну цілісність і національну культурну ідентичність, надзвичайно важливим є донесення до всього світу правди про історію України. Нагальною потребою та гостро актуальним завданням сучасних істориків і мистецтвознавців є необхідність розвінчання міфу про історичну єдність України і росії та походження росії від Київської Русі. Дисертаційне дослідження А. Ю. Бондаренко актуалізує цілий пласт творів українських композиторів, у яких Київська Русь постає як предтеча саме української державності. У цьому контексті актуальність і своєчасність появи дисертації Анни Бондаренко є беззаперечними.

У представленій роботі увагу зосереджено на образі Київської Русі та найрізноманітніших сферах його мистецького осмислення – філософській, епічній, архаїчній, героїко-драматичній, портретно-психологічній, народно-жанровій, сакральній, але основний акцент зроблено на проявах високої моралі, соборності та піднесеного духу як засадничих домінантах і консолідуючих чинниках давньоруського суспільства.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше систематизовано та розглянуто значний корпус творів українських композиторів, присвячених тематиці Київської Русі (зокрема твори Віталія Годзяцького, Анатолія Білошицького, Олександра Яковчука, Богдани Фільц, Геннадія Саська та ін.); введено в науковий обіг та детально проаналізовано музику балету Олександра Канерштейна «Євпраксія»; обґрунтовано історичну значущість доробку українських композиторів із тематикою Київської Русі у контексті світоглядних та художньо-естетичних тенденцій епохи. Важливо, що дисертантка розглядає українську музику комплексно, долучає до корпусу творів композиторів материкової України музику представників західної та східної української діаспори, зокрема інструментальні твори Ігоря Соневицького та Валерія Кікти.

Структура дисертації є ретельно продуманою, а зміст – достатньо вичерпним, логічним і послідовно викладеним. У першому методологічному розділі «Художній образ та специфіка його втілення в інструментальній музиці» детально розглянуті ключові для роботи поняття «художній образ» і «програмність» і сформовано методологічний апарат дослідження. Дисертантка робить екскурс в історію розвитку поняття «художній образ» у філософській думці, звертає увагу на такі специфічні ознаки художнього образу, як його умовність, суб'єктивність, ідеальність, семіотична природа, розмірковує про рецептивні аспекти образу в музичному мистецтві. Цікавими є міркування здобувачки про подвійну природу художнього образу, пов'язану з потенційною та реальною формами образу в музиці, втілені відповідно в композиторському задумі та виконавській інтерпретації, які підкріплюються цитатами з праць як відомих, так і молодих науковців. Програмність у музичному мистецтві

розглянуто як «складне, динамічне і багатогранне явище, яке не підлягає чітким визначенням та єдиній класифікації» (с. 64), простежено основні етапи еволюції програмної музики та її наукового осмислення, виявлено типи програмності у творчості композиторів різних епох.

У другому розділі роботи «Історико-культурні аспекти розвитку української музики 1960-х – 1980-х років» логіка дослідження розгортається у площину вивчення соціокультурного контексту та обґрунтування інтересу українських митців до тематики Київської Русі в композиторській творчості. Широко висвітлено основні історичні події та політичні, світоглядно-естетичні й художні процеси, які вплинули на розвиток української музичної культури означеного періоду, виокремлено три основні етапи, що загалом збігаються з історичними періодами: «відлига» (1954–1964), «застій» (1964–1985) та «перебудова» (1985–1991). Також у другому розділі здійснено панорамний огляд програмних творів українських композиторів, присвячених давньоруській образності. Приналежність композицій до означеної тематики визначається на підставі відповідного змісту творів, пов'язаного з програмністю конкретного (літературною основою, пам'ятками – візуального мистецтва, образами історичних осіб того часу) та узагальненого (назви творів, присвячення) типів. У поле зору дослідниці потрапили не лише твори академічного музичного напрямку – ораторії, кантати, опери, балети, оркестрові твори тощо, а й зразки популярної музики (рок-опери С. Бедусенка, В. Хало тощо).

Занурення в історичний контекст дало А. Ю. Бондаренко можливість зрозуміти, що саме з 1960-х років розпочинається хвиля особливого зацікавлення тематикою Київської Русі, яке дедалі зростає. Як зазначено в роботі, пік зацікавленості тематикою Київської Русі припадає на 1980-і роки, період святкування важливих історичних дат: 1500-річчя Києва (1982) та 1000-ліття хрещення Русі (1988).

Аналіз джерельної бази та історико-культурного контексту 1960-1980-х років не лише створює наукове підґрунтя обраної теми дослідження, а й демонструє оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Третій, аналітичний розділ дисертації є, безсумнівно, найбільшою вдачею здобувачки і найціннішою частиною дослідження. До наукового обігу українського музикознавства введено цілий корпус творів, про існування яких знало лише вузьке коло фахівців. Актуалізація цього пласта композиторської творчості в роботі Анни Бондаренко відкриває цим творам шлях до широкої культурної громадськості і, сподіваюся, сприятиме підвищенню інтересу до них виконавців і творчих колективів. Прекрасним доповненням до розгорнутих авторських аналітичних розвідок є вдало відібрані нотні приклади.

Застосовуючи компаративний підхід, авторка дисертації намагається виявити спільні риси, які єднають три розглянуті в роботі фортепіанні цикли – «Київський триптих» Богдани Фільц, «Триптих» Ігоря Соневицького та «Відгомін століть» Геннадія Саська. Такими рисами, за точним спостереженням дослідниці, є імітація дзвоновості, інтонаційна сфера, пов'язана з церковно-аскетичною образністю, зокрема з семантикою православної монодії, а також народно-побутові сценки, відтворення атмосфери народних гулянь, що супроводжувалися танцями та іграми.

У партитурах проаналізованих оркестрових творів (сюїта для камерного оркестру «Фрески Софії Київської» Віталія Годзяцького, концертна симфонія для арфи з оркестром «Фрески Софії Київської» Валерія Кікти, оркестрова Сюїта №4 «З глибини віків» Анатолія Білошицького та симфонічна поема «Золоті ворота» Олександра Яковука) А. Ю. Бондаренко виявила не лише характерні для української музики 1960-1980-х років риси неофольклоризму та неоромантизму з різним ступенем стильового ускладнення, а й виразні ознаки модерністського стилю, характерного для композиторських пошуків цього періоду. Особливо відзначено інноваційність мислення Віталія Годзяцького, в сюїті якого «сонорні принципи органічно комбінуються з прийомами додекафонії, алеаторики та електронної музики» (с.187).

Аналітичні розвідки про балети «Ольга» Євгена Станковича та «Євпраксія» Олександра Канерштейна вражають високим рівнем самих аналізів та узагальнень на їх основі, образністю та метафоричним стилем висловлювання, здатністю дисертантки до візуалізації музикознавчого тексту

через співпереживання героїням балетів, вміння передати їхню високу духовність і душевну красу. Аналітичні розділи сприймаються як захопливі оповідання про історії життя видатних історичних постатей минулого. При цьому вдало і доречно дисертанткою використовується сучасний інструментарій музикознавчої науки. Особливо важливим є звернення до творчості Олександра Канерштейна – композитора, чия творчість досі не отримала належної оцінки фахівців та інтерпретації в музикознавчих текстах.

Розгляд широкого кола творів, присвячених тематиці Київської Русі, дозволив дисертантці виявити джерела інспірації композиторів, різні типи й модуси програмності та жанрово-стильові риси аналізованих творів. Авторка справедливо зазначає, що «інтерес композиторів до забороненої в радянський час духовної образності та стилістики вказує на поступ національно-демократичної тенденції в музичному мистецтві, яка дедалі стверджувалася, ламаючи ідеологічні канони соцреалізму» (с.176).

У висновках авторка роботи та переконливо доводить важливе значення давньоруської тематики в «консолідації творчих сил навколо української національної ідеї, яка поступово, але впевнено підривала канони радянського ідеологічного мислення» (с.188) та виходить на одну з генеральних тенденцій сучасної музичної творчості, пов'язану з формуванням нової культури пам'яті в сучасному українському суспільстві.

Авторка дисертації А. Ю. Бондаренко свідомо чи несвідомо виходить за межі поставлених завдань, даючи можливість читачеві через інтерпретацію обраних аксіологічних концептів емоційно відчувати елементи духовного життя, систему цінностей, світоглядних орієнтацій давньоруського суспільства у далекому історичному минулому. Інтегрованість, перехрещення в роботі історичної, філософської, літературознавчої та культурологічної площин надає їй міждисциплінарного характеру, що розширює емпірику мистецтвознавчих досліджень.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації важко переоцінити. Матеріали аналізу творів різних жанрів із тематикою Київської Русі можуть увійти до лекційних курсів з історії культури, історії української

музики, аналізу музичних творів, історії інструментального мистецтва. Викладені у роботі авторські ідеї також можуть бути корисними для виконавців у підготовці концертних програм та балетних постановок.

В цілому, позитивне сприйняття роботи залишає простір для дискусійних міркувань, зауважень і запитань.

1. Кілька зауважень стосуються ключової для дисертації А. Ю. Бондаренко категорії образу.

- В огляді літератури з питань функціонування художнього образу доречним, на нашу думку, було б звернення до ґрунтовної праці відомого українського музикознавця Юрія Чекана «Інтонанційний образ світу» (2009). У цій монографії Юрій Чекан розглядає поняття образу в музичному мистецтві через призму інтонаційного підходу, аналізує, як музика створює образи через інтонаційний фонд тієї чи іншої епохи, які відображають культурний, історичний та емоційний контексти, та підкреслює, що музичний образ є не лише естетичним, але й філософським явищем, яке формує уявлення про світ і людину в ньому.

- Також у роботі не розкрито поняття «звуковий образ», хоча воно неодноразово використовується в першому розділі. Категорію звукового образу детально досліджено в роботах Наталії Рябухи, Наталії Кучми та інших науковців.

- Важливо було б розширити уявлення про поняття художнього образу в зарубіжній гуманітаристиці.

- Незрозуміло, чому авторка дисертації не звернула увагу на останній тренд у науці щодо образів та їхнього художнього втілення – імагологію. Імагологічні студії є досить розвиненими в літературознавчій науці, але в останні роки з'явився ряд робіт із мистецтвознавства та культурології, в яких розробляється цей напрям (І. Юдкін-Ріпун, М. Гарбузюк, А. Тимофєєнко, О. Берегова та ін.). Плідним для дисертації А. Ю. Бондаренко було б залучення напрацювань та методології музичної імагології – нового розділу

музикознавства, який досліджує музичні образи з метою виявлення їхньої ідентичності, своєрідності і специфіки, спільних та відмінних рис.

2. В окремих місцях дисертації містяться дещо категоричні та суперечливі твердження, які не мають доказової бази в силу об'єктивних причин. Зокрема, на сторінках 45-46 натрапляємо на такі роздуми авторки дисертації про музичний образ: «Про художні образи в музиці варто говорити лише в контексті автономного музичного мистецтва, тобто розпочинаючи від музики Нового часу, і це стосується не лише сакральних образів, а будь-яких». Однак уже на с. 48 знаходимо інше твердження, яким дисертантка ніби заперечує попередньо висловлену власну ідею: «У працях Сократа, Платона, Аристотеля й Цицерона постулюється думка про музику як мистецтво наслідування, яке може відтворювати або імітувати різноманітні явища навколишнього світу, звуки природи та людські емоції, що також робить її унікальним засобом комунікації, здатним як до абстрактної виразності, так і до передачі конкретних ідей та образів». І далі читаємо: «Дискусії щодо визначення поняття художнього образу тривають від античних часів до сьогодення» (с. 61). Виходить, що поняття «музичний образ» все-таки можна застосовувати не лише до музики Нового часу, а й до значно більш ранніх музичних явищ, зокрема часів античності? Можемо припустити, що категоричність першого твердження авторки пов'язана з тим, що якщо музика Нового часу нам є відомою, то про те, як саме звучала антична музика і які образи могла транслювати, ми можемо лише здогадуватися, оскільки до нас не дійшло жодних записів музичних творів тих давніх часів.

Висловлені зауваження і міркування жодним чином не применшують цінності і наукової новизни рецензованої дисертаційної роботи. Робота А. Ю. Бондаренко є самостійним і завершеним дослідженням, вагомим і цінним здобутком сучасного мистецтвознавства, в якому глибоко, науково обґрунтовано і аргументовано осмислено важливу тему і продемонстровано оволодіння здобувачкою теоретичними знаннями, уміннями, навичками та компетентностями рівня доктора філософії. Ознак плагіату, фабрикації,

фальсифікації та інших видів недоброчесних академічних практик у роботі не виявлено. Основні положення дисертації відображені у трьох одноосібних публікаціях у наукових фахових виданнях України, які підготовлені відповідно до вимог та з дотриманням академічної доброчесності. Публікації А. Ю. Бондаренко виконані на високому рівні, повною мірою відображують зміст дисертації та підтверджують, що всі винесені на захист положення та висновки дисертаційного дослідження одержані самостійно. Наведена в дисертації інформація про п'ять публікацій тез доповідей у збірках матеріалів наукових конференцій засвідчує достатню апробацію результатів дослідження.

Таким чином, дисертаційна робота Бондаренко Анни Юріївни «Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х – 1980-х років» повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, галузь знань 02 «Культура і мистецтво», а її авторка – Анна Юріївна Бондаренко – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за означеною спеціальністю.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музикознавства,
композиції та виконавської майстерності
Навчально-наукового інституту
Дніпровської академії музики

О. М. БЕРЕГОВА

Лідиса Берелович О.М.

Ст. інспектор виховної роботи

